

ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİNE GÖRE DEVLETÇİLİK İLKESİ

Sait DİNÇ*

Devlet, toplum biçiminde yaşayan insanların, aralarındaki düzeni kurma ve sürdürme için oluşturdukları bir güçtür. Bu güç kurumlaşmış, uzun bir tarihsel gelişim sonunda modern devlet ortaya çıkmıştır. Şu halde devletin varlık sebebi, insanlar arasındaki düzeni sağlamaktır. Bir devletin dayandığı anlayışa, onu yönetenlerin niteliklerine göre, düzeni sağlama bakımından, diğer devletlerden farklı yöntemler uygulayabilir. Devletin ana görevi düzeni kurup sürdürmek olduğu için bunu sağlamak için başvurduğu yöntemler “*devletçi*” yöntemlerdir. Düzen ancak, devletin doğrudan doğruya müdahalesi ile sağlanır. O müdahalede ancak *devletçe* gerçekleştirilmektedir. Bu bakımdan devletçilik her devlette var olan bir anlayıştır.¹

Bir devletin toplumsal düzeni sağlamak için başvurduğu müdahaleler “devletçilik” ten başka bir şey değildir. Bu müdahalenin ayarlanması, ölçüsü, zamana, koşullara, ihtiyaçlara ve toplumların yapılarına göre değişir. Devletçilik kavramı, özellikle XIX. yüzyıldan itibaren sistemli bir şekilde düşünülmüş, ona belli anlamlar kazandırılmaya çalışılmıştır. Genel olarak düşünürler devletçiliği ve devletin görevlerini belirlerken ekonomik açıdan incelemişlerdir. Onlara göre devletin kendiliğinden doğmuş görevleri vardır: ülkeyi iç ve dış tehlikelere karşı savunmak, adaleti sağlamak, asayiş sürdürmek gibi asli görevler. Onlara göre bu görevleri yerine getirmek “*devletçilik*” anlamına gelmez.² Eğer bu alanların dışına devlet girer veya etkinliğini arttırırsa “*devletçilik*” o zaman başlar. Bu yeni alan ekonomik hayattır. Devletin ekonomik hayata müdahale edip, etmemesi, ederse ölçüleri bugünkü “*devletçilik*” kavramı ve uygulamalarını tanımlamıştır.

* Sait DİNÇ, Çukurova Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü

¹ Ahmet Mumcu, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II*, Eskişehir 1997, s. 146

² *A.g.e.*, s. 147

a- Devletin Nitelikleri ve Egemenlik Kaynağına Göre Çeşitleri

Devletçilik denildiği zaman aklımıza ilk gelen Atatürk'ün ekonomik görüş ve uygulamalarıdır. Ancak devletçilik, yalnızca ekonomik alanda devletin ağırlığını koyması, bu konu ile ilgili kuralları ve sınırları düzenlemesi demek olmayıp bunların yanı sıra siyasi, askeri, kültürel, toplumsal ve diğer konularda da devletin devreye girmesi, belli bir dengeyi kurmasıdır.³ Ancak bütün bunların gerçekleşebilmesi insana ve devletin varlığına dayanmaktadır. Devletin varlığı, ülke adı verilen sınırları belli bir toprak parçasına, bu toprak üzerinde yaşayan insan topluluğuna, bu topluluğun oluşturduğu siyasi teşkilata ve o siyasi teşkilatın içinden çıkan üstün buyurma gücüne bağlıdır. Devletteki; sınırları dışındaki başka hiçbir güçten emir almayan ve devlet sınırları içindeki bütün diğer güçlere emir verebilen bu üstün buyurma kuvvetine, “egemenlik” denilmektedir. Devlet diğer siyasi teşkilatlanma tiplerinden öncelikle bu özelliğiyle ayırt edilir.

Egemenliğin kaynağına göre devletler; cumhuriyet, monarşi, teokratik ve oligarşik devlet biçimleri olarak adlandırılır. Cumhuriyetlerde egemenlik halkındır. Seçme ve seçilme hakkına sahip olan halk, bu egemenliğini, özgür seçimlerle belirli süreler için seçtiği temsilcileri aracılığı ile kullanır. Eğer egemenlik, ülke halkının belirli bir sınıfına ait ise, yani seçme ve seçilme hakkı yalnızca bu sınıfın elindeyse, buna aristokratik cumhuriyet ya da seçkinler cumhuriyeti denir.

Monarşilerde, cumhuriyetin tersine egemenlik kral, prens, sultan, padişah gibi sanlarla anılan bir tek kişinin elinde toplanır. Yasama, yürütme, yargı, yetkileri bu kişiye bağlıdır. Monarşilerde hükümdarın siyasal yetkilerine herhangi bir sınır getirilmemişse, buna mutlak monarşi denir. Eğer hükümdarın yetkilerine bir anayasa ile belirli sınırlar getirilmişse ve seçimle oluşan bir parlamento ile birlikte ülkeyi idare ediyorsa, bu devlet biçimi meşruti monarşidir.⁴

Teokratik devlette, egemenliğin kaynağı Tanrı ve dinsel ilkelerdir. Tanrı adına bir grup din adamı iktidardadır. Oligarşik devletlerde ise, egemenlik, nüfusun çok küçük bir bölümü, bir sınıfın

³ YÖK(Komisyon), *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II*, Ankara 1986, s. 68

⁴ Sait DİNÇ, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*, Nobel Kitabevi Yayınları, Adana 2004, s. 288

elindedir. Modern devlet dediğimiz demokratik devletlerde ise; *“milli devlet, yani egemenliğin millette toplandığı, halkın halk için yönetildiği bir düzen anlayışı”* vardır.

b- Devlet - Hükümet İlişkileri

Devlet; hukuksal bir varlık, bir tüzel kişilik onu oluşturan ve yöneten bireylerin kişiliklerinden ayrı ve farklıdır. Bu farklılık, devletin hak ve yetkilere sahip olmasını, yani gerçek kişiler gibi hukuksal işlemler yapabilmesini sağlamaktadır. Devlet bu işlemleri yasama, yürütme, yargı gücü dediğimiz asli organları eliyle yerine getirir. Devlet, insan ilişkilerini düzenlemek için hukuk kuralları dediğimiz kanunlar çıkarır. Devletin egemenlik kaynağına göre farklı kişi ya da kurumların elinde bulunan bu güce *“yasama gücü”* denir. Devletin koyduğu kanunları uygulayan gücüne de *“yürütme gücü”* yani hükümet denir. Hükümet etmek ya da hükümette olmak; devlet işlerini yapmak veya yaptırmakla görevlendirilmek ve bu suretle siyasi iktidarı kullanır hale gelmektir. Bazı devletler asli organlarını bir elde toplayıp işlerini görürken, bazıları da bu işleri dağıtarak yönetimi gerçekleştirmektedir. Bu uygulamadan farklı hükümet şekilleri ortaya çıkmıştır.

Egemenlik kaynağına, oluşumuna, çalışma biçimine, yetkilerine göre hükümetlere; demokratik hükümet, dikta hükümeti, otokratik hükümet, meclis hükümeti, monarşik hükümet, temsili hükümet, yarı temsili hükümet, yarı doğrudan hükümet, doğrudan hükümet gibi adlar verilmektedir. Bu hükümetler içinde çağa en uygunu ve en uygulanabilir olanı, cumhuriyet yönetimiyle bütünleşen *“demokratik hükümet”* tir. Demokratik hükümet, yönetenlerin halkın denetimine bağlı oldukları siyasal rejim arayışına dayanır.

Devletin tüzel kişiliğe sahip olmasının en önemli sonucu, devletin sürekliliğidir. Oysa devletin aracı durumundaki hükümetler geçicidir. Siyasal iktidarların, hükümetlerin, hatta insan unsurunun değişmesi durumunda bile devlet devam eder. Seçimler sonucunda parlamentodaki siyasal aritmetik ve buna bağlı olarak gelen hükümet değişikliği, devletin temel niteliklerini değiştirmez. Modern devlette hükümetler, kendi programlarını uygulayabilir bile, anayasa ile belirlenmiş devletin temel nitelikleri dışına çıkamazlar. Çıkacak olurlarsa, yasama ve yargı organının yaptırım gücüyle karşılaşılır. Oysa gerektiğinde müdahale ve kuvvete başvurusu toplumca meşru görülen tek kurum, tek sosyal egemenliğin temsilcisi olan devlettir.

Devletin kurduğu düzeni korumak ve sürdürmek amacıyla yaptığı ekonomik, siyasi ve toplumsal müdahaleler, “devletçilik” dediğimiz uygulamayı getirmiştir. Devletçilik, devlet yetkilerinin artması, genişlemesi, kamu hizmet ve faaliyetlerinin yayılması demektir. Her devlet modelinde az veya çok devlet müdahalesi vardır. Devletçiliğin ölçüsü; yani, devlet hizmet ve sınırlandırmalarının ölçüsü, o toplumun içinde bulunduğu, ekonomik, kültürel, toplumsal koşullara ve o ülkede uygulanan siyasal rejime göre değişiklik gösterir.

Devletçilik(Etatizm) köken olarak batı çıkışıdır. Liberalliğe bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Liberal devlette, devletin görev ve yetkileri çok sınırlıdır. Kişisel girişimciliği temel alan Fransız düşünürleri, devletin görevlerini olumsuz yönden ele alarak, en az karışan devleti, en ideal devlet olarak nitelendirmişlerdir. Onlara göre devlet, kötü sanatkâr ve kötü tüccardır. Devletin; görevini, kişiye karışmayarak yerine getirdiği kanısındadırlar. İngiliz liberalleri ise, devletin rolüne olumlu yönden bakarak, devlete iç ve dış güvenlik, adaletin sağlanması ve vergi toplama gibi görevler de yüklemektedirler.

Müdahaleci doktrinler de bireylerin doğal hakları yerine, devletin toplumda fonksiyonları olduğu görüşüne dayanarak, devletin müdahale sahasını geniş tutmaktadırlar. Müdahaleciler devletin, liberaller tarafından özel teşebbüslere bırakılan sahalara da el uzatmasını doğal bulmaktadırlar. Müdahaleci doktrinler, sosyalizm (devlet sosyalizmi) komünizm, faşizm ve solidarizmdir. Bu doktrinlere göre kişisel çıkarlar, toplumun ortak ve üstün çıkarlarına bağlıdır. Bireylerin, devlete karşı hakkı yoktur. Devletin rolünün sınırı da yoktur. Artık her devlette ülke sınırlarının savunulması, adaletin ve güvenliğin sağlanıp sürdürülmesi, devletin temel görevleri arasındadır. Bu görevler, devletin varlığının temel nedenleri de olduğu için, bunların yerine getirilmesi tam bir devletçilik anlayışı sayılmaz. Devlet bu görevlerinin dışına çıkıp, özellikle siyasal, ekonomik, kültürel ve diğer toplumsal konu ve kurumlarda ilgi alanını genişletecek olursa, devletçilik uygulaması başlamış olur.

Batıda Sanayi Devrimi'yle birlikte hızlanan toplumsal değişme ve gelişmeler, kamu hizmetlerinin genişlemesi ve yayılması, devlet müdahalesinin sınırlarının genişletilmesini zorunlu kılmıştır. Çağımızın devletleri XIX. yy.a oranla daha müdahaleci görünmektedir.

Toplum için, toplum yararına gerekli ve faydalı hizmetler görmekle görevli çağımızın devleti, klasik kamu hizmet ve faaliyetleri ötesinde toplum yararına çok daha geniş ve yaygın hizmet görmekle yükümlü olmuştur. Bu anlayış, devleti ekonomik kültürel ve sosyal alanlarda da ortak görmekle yükümlü olmuş ve ortak ihtiyaçları kendi eliyle karşılamaya itmiştir. Devletçiliğin bu geniş anlamının yanında, bir de “devletin ekonomik alanda, doğrudan doğruya müdahalesini öngören bir sistem” olduğunu savunan dar anlamı da vardır. Gelişmiş ülkelerdeki ekonomik alandaki devlet müdahalesi; “ücretler ve çalışma şartları”, “işsizlik ve giderilmesi”, “dış ticaret ve ödemeler dengesi” ve bazı durumlarda da “gelişme hızı” gibi alanları kapsamaktadır. Az gelişmiş ülkelerde ise, müdahaleler daha geniş ve yaygın bir nitelik taşımakta, gelişmiş ülkelerdeki müdahale alanlarının yanı sıra, doğal kaynaklarının ve yatırımlarının dağılım alanlarını, üretim faaliyetlerini, fiyat mekanizmasını içermektedir.

Bugün artık ekonomik konular toplum işlerinde ön plana geçtiğinden, ekonomik sorunlar devletin doğal sorunları olmuş, devlet teşkilatı buna göre organize edilmiştir. Bu nedenle de devletçilik, daha çok ekonomik içerikli yanıyla algılanmaya başlanmıştır.

c - Atatürkçü Düşünce Sisteminde Devletçilik

1) Atatürk’e göre Devletin Ekonomik Yaşamdaki Rolü

Türkiye’nin ekonomik, sosyal ve kültürel açılardan süratle gelişmişliğinin ve çağdaşlığının sağlanması sorunu, Atatürk’ü, Milli Mücadele’nin başından itibaren Türkiye’ye özgü bir devletçiliğe yöneltmiştir. Daha 1 Mart 1922’de devletçiliği dile getiren Atatürk, “*Ekonomi politikamızın önemli amaçlarından biri de; toplumun genel çıkarlarını doğrudan doğruya ilgilendirecek kuruluşlar ile ekonomik alandaki teşebbüsleri mali ve teknik gücümüzün ölçülerine uygun olarak devletleştirmektir.*”⁵ İfadesiyle devletin ekonomik yaşamadaki rolünün ne olması gerektiğini ortaya koymuştur.⁶

⁵ Utkan Kocatürk, *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*, Ankara 1999, s. 305

⁶ Bkz. Atatürkçülükte devletçilik ve uygulamaları için; A. Afet İnan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Birinci Sanayi Planı*, Ankara 1978; Hamza Eroğlu, *Atatürk ve Devletçilik*, Ankara 1981

Ancak uygulama 1930'lu yılların başına kadar, İzmir'de 1923'te Türkiye İktisat Kongresi'nin belirlediği ekonomik esaslar çerçevesinde oldu. Buna göre; devlet doğrudan üretici olarak ekonomik hayata karışmayacak, bireysel girişimin öncülüğünde Türkiye'nin kalkınmasını isteyecekti. Yabancıların elindeki ve toplumun genelinin faydasını gerektiren kurum ve kuruluşları da millileştirecekti. Yani, bu konuda da devlet 1930'lu yıllara kadar devletçilik yerine, millileştirme politikası uygulayarak, kendisi üretici olmadı. Bu konuları, Türk vatandaşlarının kurdukları şirketlere bıraktı. Bu dönem, devletçiliğe hazırlık yılları oldu. Ancak bazı iç ve dış gelişmeler, var olan uygulama ile Türkiye'nin istenilen düzeyde ilerlemesini sağlamadığını gösterdiğinden, devletin ekonomik hayata doğrudan girmesini gerektirdi.

2) Devletçiliğe Geçiş Nedenleri

Daha önce Ekonomik alanda yapılan inkılaplar konusunda gördüğümüz gibi Türkiye özellikle ekonomik alanda 1930'dan sonra devletçi modele geçmiş, Cumhuriyetin ilk yılındaki karma ekonomi modelinin ağırlığını devletçiliğe kaydırılması gereği ortaya çıkmıştı. İlgili konuda da belirtildiği gibi iç ve dış etkenler Cumhuriyet hükümetlerini buna itmiştir. Aşağıda bu nedenler devletçilik ilkesinin daha iyi anlaşılması için genel olarak tekrar edilecektir.

2a - Dış Nedenler

- 1929'da sanayileşmiş ülkelerde patlak veren "Dünya Ekonomik Buhranı" liberalizme güvenilirliği azaltmıştı. Buhran nedeniyle sanayileşmiş ülkeler, ellerindeki sanayi mallarını satamaz hale gelmişlerdi. Az gelişmiş ülkeler ise, buhrandan tarım ürünlerinin fiyatlarının süratli biçimde düşmesi şeklinde etkilendi. Türkiye o yıllarda tarım ürünleri ihracatçısı bir ülke olduğundan, ihracatı olumsuz etkilendi. Dünya ekonomik buhranı, Avrupalı ülkeleri, otarşi politikasına (kendi kendine yeterlilik ya da diğer ülke o ülkeden ne kadar mal alıyorsa, onun da diğerinden aynı değerde mal almasına dayanan ekonomik uygulama) yöneltti.

- Lozan Antlaşması'nın 5 yıl süreyle, 1916 Osmanlı Gümrük tarifelerini bazı ülkelere uygulama zorunluluğu getirmesi, Türkiye'yi, yabancı malların istila etmesine yol açmıştı. Bu durum, emperyalizme karşı kendini daha iyi savunabilmenin tek yolunun, bir an önce devlet eliyle

sanayileşmek olduğu düşüncesinin haklılığını ortaya koymuştur.

2b - İç Nedenler:

- 1927’de çıkarılan “*Teşvik-i Sanayi Kanunu*” özel girişimcilere büyük kolaylıklar sağlamasına rağmen, özel yatırımlarda büyük bir artış olmadı. Üstelik özel sektör, halkın ihtiyacı olan alanlara değil de, kendilerine daha çok kar getirecek alanlara yöneldi.

- Devletin, Türk tarihindeki geleneksel önemi ve ağırlığı halkı birçok şeyi “Devlet’ten” bekleyen bir psikoloji içine itmişti.

- Halk yığınlarının ilk on yılın gelişmesinden hoşnut olmaması ve bu nedenle de “Serbest Fırka’ya” yönelmesi de daha farklı bir ekonomik politika uygulamayı zorunlu hale getirecekti.

- 1930 yılının Kasım’ı ile 1931 Mart’ı arasında Atatürk, çıktığı büyük yurt gezisinde uygulanan ekonomik sistemin, coğrafi dengesizlikleri ve sosyal adaletsizlikleri gideremediğini görmüştü. Bunları sağlamak için, devletin ekonomik açıdan geri kalmış bölgelerdeki etkinliğinin bir an önce her yönden artırılmasını istedi.

- Henüz yeterince kadroların ve kişilerin yetiştirilememiş olması; yani, “teknik bilgi yetersizliği”, sanayi ve ticaretin azınlıkların elinde olması, devletin devreye girmesini gerektirmekteydi.

- Ülkede yeterli sermaye birikiminin olmayışı büyük çaplı girişimleri önlemekteydi. Geri kalmışlıktan kurtulmak için devlet, yatırımlarda önderlik rolünü yüklenmeliydi. Devletçilik, aynı zamanda halkçılık ilkesinin bir gereği olarak görülmüştür. Bu iki ilkenin uygulanması ile sosyal devlet anlayışının gerçekleştirilebileceğine inanılmıştır.

3) – Atatürkçü Düşüncede Devletçilik Anlayışı

Atatürk, Türkiye’nin ulusal bağımsızlığını elde etmeyi, en büyük hedef olarak seçmişti. Ekonomik bağımsızlık olmadan bunu gerçekleştiremeyeceğinin bilincinde olduğundan “Devlet siyasi ve düşünsel konularda olduğu gibi ekonomik işlerde de düzenleyici olmalıdır.” diyordu. Eğer bu yapılamazsa, ulusal ekonominin

savunmasız kalması söz konusu olabilirdi. Az gelişmiş bir ülkenin liberal politika uygulaması, ülke ekonomisini olumsuz yönde etkileyebilirdi. Çünkü özel çıkarlar, sonuçta rekabete dayanır. Oysa yalnızca rekabet anlayışıyla, ekonomik düzen kurulamaz. Öte yandan kişiler, şirketler, devlet örgütüne oranla daha zayıftır. Serbest rekabetin Atatürk'e göre toplumsal sakıncaları da vardır: "Zayıflarla güçlülere bir yarışmada karşı karşıya bırakmak gibi bir şeydir."

Sanayileşme aşaması öncesinde Türkiye'de, sınıflar arasında aşırı bir uçurum doğmamıştı. Sanayileşme önüne devlet düzenlemeleri konulmaksızın, kapitalist düzene geçilseydi sınıf çatışmaları başlayabilirdi. Oysa "*Devlet girişimleri sınıfsal çıkarlardan çok, ulusal çıkarları gözeteneğinden, bu uygulama toplumsal dayanışmayı güçlendirecekti.*" Atatürkçü devletçilik, güçlü ve çağdaş bir devlet meydana getirme temel amacının bir aracı olduğu kadar, halkçılık ilkesinin de zorunlu bir tamamlayıcısıdır. Halkçılık ilkesinin gereği olarak sınıf mücadelesinin önlenmesi, sosyal barışın sürdürülmesi, sosyal adalet ve sosyal güvenliğin gerçekleştirilmesi, devletin sosyal ve ekonomik yaşamdaki rolünü azaltan bir anlayışla mümkün değildir. Bu hedeflerin gerçekleşmesi, devletin ekonomi alanında en azından düzenleyici ve denetleyici bir rol oynamasını gerektirir. Ancak öngörülen model, hiçbir şekilde kolektivist ekonomi anlayışı şeklinde olmayacaktır.⁷

Türkiye'nin uygulayacağı devletçilik, kendine özgüdür ve kendi ihtiyaçlarından kaynaklanmıştır. Bu sistem komünist ekonomi olmadığı gibi, liberalizmden de başka bir sistemdi. Bunu Atatürk şöyle vurgulamaktaydı: "***Devletçiliğin manası bizce şudur: Bireylerin özel girişimlerini ve faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin büyük ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılamadığını göz önünde tutarak, ülke ekonomisini devletin eline almak. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türk vatanında asırlardan beri bireysel ve özel girişimlerle yapılamamış olan şeyleri bir an önce yapmak istedi ve görüldüğü gibi kısa bir zamanda başardı. Bizim izlediğimiz yol, görüldüğü gibi liberalizmden başka bir sistemdir.***"⁸

Görüldüğü gibi, Atatürk'e göre devletçiliğimiz, sosyalizm, liberalizm ve Batıdaki sistemlerden ayrı; bizim yapımıza özgün bir sistemdir. Onun devletçilik anlayışında birey temel alınır. Bütün tanımlama ve uygulamaları bunu göstermektedir. 7 Eylül 1931'de yaptığı bir devletçilik tanımlamasında da Atatürk; "***Bizim izlediğimiz***

⁷ Dinç, *a.g.e.*, s.292

⁸ Kocatürk, *a.g.e.*, s. 306

devletçilik, bireysel emek ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde ulusu gönence ve ülkeyi bayındırlığa erdirmek için, ulusun genel ve yüksek çıkarlarının gerektirdiği işlerde özellikle ekonomik alanda devleti fiilen ilgilendirmek önemli esaslarımızdandır.” diyordu.

Bu anlayış, özel sektörün yeterli teknik ve sermaye birikimi olmadığı için yapamadığı, ya da kârlı görmediği işleri devlete bırakmaktaydı. Aynı zamanda da toplumun genelinin çıkarının söz konusu olduğu alanları, özel girişime bırakmayan bir anlayıştı. Atatürk’e göre; *“Bu anlamda devletçilik, özellikle, toplumsal, ahlaki ve milli’dir. Milli servetin dağıtımında daha çok adalet ve emek sarf edenlerin daha yüksek refahı, milli birliğin korunması için şarttır. Bu şartı daima göz önünde tutmak milli birliğin temsilcisi olan devletin önemli vazifesidir.”*⁹ Bu son nokta, dikkatle incelenecek olursa, *devletçiliğin sosyal adaletçi* bir niteliği olduğu kolaylıkla anlaşılabilir.¹⁰

d - Devletçiliğin Nitelikleri

Devletçilik, CHP programına 1931’de konulmuş, 5 Şubat 1937’de de diğer ilkelerle birlikte Anayasa’da yer almıştır. Devletçiliğin temel niteliklerini kısaca şu başlıklar altında toplayabiliriz:

1- Müdahalecidir: Atatürkçü Düşünce, az gelişmiş bir ülke için devlet müdahalesini zorunlu olarak görmektedir. Bu müdahale, genel toplum çıkarını korumak için de gereklidir. Müdahalecilik prensip itibariyle klasik devlet hizmetlerinde yer almaz. Müdahalecilik klasik devlet hizmetleri dışında, özellikle ekonomik alanda, politikalarını uygulamaya çalışan siyasi iktidarların fiillerini içerir.¹¹ Eğer devlet müdahalesi, *toplumun bütününe veya toplumun belirli gruplarına maddi refahını temine yönelikse sosyal müdahalecilik* adını alır. Sosyal müdahalecilik sosyal adalet ilkesine dayanır, toplumda sosyal güvenlik sağlamaya da yöneliktir. Aşırı liberalizmin etkilerinden ve sonuçlarından ekonomik ve sosyal durumu zayıf olan grupları da koruyarak sosyal dengelerin korunmasını da sağlamaya yöneliktir.

⁹ *A.g.e.*, s. 307

¹⁰ Dinç, *a.g.e.*, s. 293

¹¹ Hamza Eroğlu, “*Atatürk ve Devletçilik*”, *Atatürkçülük*, G.K.B.Y. Ankara 1983, s. 303

2- Planlıdır: Plan mevcut kaynakların en rasyonel şekilde kullanılmasını sağlayan yöntemdir. Süratli kalkınmayı sağlamak için plan en uygun yoldur. Kalkınmada belli bir planın uygulanmasını öngörür. Yatırım ve üretimin gelişi güzel değil, genel çıkar doğrultusunda olması esastır. Devlet ile özel sektörün hedeflerini aynı girişimci olarak bir arada gördüğünden ve devletin ekonomisinin bütününe etkileyecek kararların alındığı bir düzeni de ifade ettiğinden, zorunlu olarak plânı gerekli kılar. Devletçilik, ferdi ticaret ve sanayi işletmeleri kurma hakkını sınırladığından, özel sektörle devlet sektörünü eşit şartlarda bulundurma gereği, devletçiliği plâna götürmektedir. Plân önce resmi sektörle özel sektör arasındaki dengenin sağlanması için gereklidir. Devlet yatırımı ve işletmeciliği devlete yük teşkil ettiğinden, devletin ekonomik hayata aktif olarak katılması ve milli sermayenin israf edilmeden ulusal çıkarlara uygun olarak kullanılması da plânlı olmayı gerekli kılar. 1933 de birinci beş yıllık sanayi kalkınma planının hazırlanması devletçiliğin planlı olduğunu kanıtlamaktadır.¹²

3- Gerçekçidir: Eldeki olanakların değerlendirilmesini, hayaller peşinde koşulmamasını öngörür. Devletin ve ülkenin ekonomik hedefleri kaynaklara ve imkânlara göre gerçekçi bir şekilde planlanır.

4- Eklidir(Seçmeci): Kalkınmada, kamu ve özel kesimin birlikte yer almasını öngörür. Devletçilik özel teşebbüs ve devlet işletmeciliğini bir arada dengeli bir şekilde bulundurmaya gerekli kılar.

5- Eşitlikçidir: Sınıf ayrımcılığının karşısındadır. Sosyal adaletin sağlanarak, sınıf çatışmalarının önüne geçilmesini öngörür. Özellikle Batıda görülen aşırı liberalizmin getirdiği sermaye ve üretim kaynaklarını tekelleşerek ekonomik kaynakları belli noktalarda toplanmasının zararlı örnekleri karşısında, sosyal devlet anlayışını uygulayarak toplumsal çatışmalara karşı gerekli önlemleri alan uygulamalarda yapar.

6- Bağımsızlıktır: “*Ulusal bağımsızlık, ekonomik bağımsızlık ile sağlanır.*” görüşü egemendir. Yabancı sermayeyi kendi bağımsızlık anlayışı çerçevesinde kabul eder. Milli ekonomi politikasının bir gereği olarak kendi kaynaklarının ve öz sermayenin

¹² Hamza Eroğlu, “Atatürk ve Devletçilik”, *Atatürkçülük*, G.K.B.Y. Ankara 1983, s. 304

kullanılmasına öncelik verir. Yabancı sermayeyi ulusal ekonomik programı ve gelişmesini ipotek altına almayacak şekilde alır.

7- Açık rejimdir: Özgürlükçü ve demokratik ilkelerin yer aldığı siyasal içerik, bunu kanıtlar. Bu yönüyle, sosyalizm ve kapitalizmden ayrılır. Totaliter bir anlayışla ve toplumsal yapı göz önüne alınmadan zoraki uygulamalardan kaçınır.

8- Hümanisttir: Ekonomide insan ögesini ön planda tutar. Tüketicinin korunmasını benimser. Çünkü Atatürkçü devletçiliğin hedefi Türk halkının birey ve toplum olarak refah ve mutluluğunun sağlanmasıdır. İnsan unsuru göz önüne alındığında tüketici ve üretici dengesinin korunması için kanunlar hazırlar ve uygular.

9- Sömürücü değildir: Gerek iç ve gerekse dış sömürüye karşı olan Atatürkçü devletçilik anlayışı, emeğin önemine inanır.¹³

e- Devletçiliğin Diğer Ekonomik Sistemlerden Farkı

Daha önceki konularımızda değinildiği gibi devletçilik ilkesinin uygulandığı 1930'lu yılların şartları gereğince, zorunluluklar ve ülkenin hedeflerine uygun olarak uygulamaya konulan devletçilik, birçok çevre tarafından değişik ideolojilerin alıntısı ve taklidi olarak eleştirilmiş ve devletçiliğin özellikle dönemin totaliter ideolojilerinin benzeri olduğu savunulmuştur. Dünya da gelişen siyasal, ekonomik ve toplumsal olayların birbirlerini etkilediği gerçektir. Ancak Atatürkçü ideolojinin içerik ve uygulama olarak kendine özgü bir yapısı vardır. Başka milletlerin siyasal ve ekonomik uygulamalarından etkilenilse bile ülkenin kendine has şartlarına göre milli bir özellik kazandırılmıştır. Devletçilik uygulamasında da bu özellik görülür.¹⁴

1) Devletçiliğin Sosyalizmden Farkı

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Atatürk'ün devletçilik politikası, sosyalizm demek değildir. Çünkü Atatürkçü sistem, bir sınıfın egemenliğine dayanmaz. Tüm milletin egemenliğine dayanır. Öte yandan özgürlük anlayışının bir gereği olarak, bireyciliğe izin verir. Ancak toplumun ortak çıkarı her şeyin üzerindedir. Devletçilik "müdahaleci" ve "planlı" yanı ile sosyalizme benzediği, öte yandan da toplumsal mülkiyete de önem vermesi ile bu sistemle bir

¹³ Eroğlu, *a.g.e.*, s. 305

¹⁴ Dinç, *a.g.e.*, s. 295

benzerliği olduğu öne sürülürse de aslında, bu konularda da sosyalist ekonomiden ayrılmaktadır. Çünkü “müdahale” sosyalizmdeki gibi, zorlama şeklinde değildir. “Plan” ise, yol gösterici, özendirici ve sınırlayıcıdır. “Müdahale” de gelişigüzel değil, belli bir plana göre yapılmaktadır.

Türkiye'nin az gelişmiş ülkeler içinde ilk defa plan uygulayan ülke olması önemlidir. Atatürk'e göre; “Bir programa dayanmayan girişimler kısa zamanda söner.” Onun için, planın önemi, devletçilikte büyük olmuştur. Toplumsal adalet sağlama yönünden de bir benzerlik söz konusu olmasına rağmen, Atatürk'ün devletçiliği sosyalizm demek değildir. Atatürk, “Vatandaşın siyasal özgürlük ve çalışmasını”, “Bütün vatandaşların aynı siyasal haklara sahip olmalarını” amaçlamış ve şunu öğütlemiştir: *“Türkiye Cumhuriyeti'ni yönetenlerin, demokrasi esasından ayrılmamakla beraber, devletçilik ilkesine uygun yürümleri, bugün içinde bulunduğumuz, koşullara ve zorunluluklara uygun düşer.”*¹⁵

Hiçbir zaman parlamenter demokrasinin karşısında olmayan Atatürk, daima çok partili bir sistemi öngörmüştür. Kısacası; Yeni Türkiye Cumhuriyeti düzeni, kişi ve toplum refahını sağlarken, kişiye kişiliği kazandıran açık rejimi(demokrasiyi) hedeflemiş ve ona yönelmiştir. Yani ekonomik gelişme ile özgürlük arasında bir seçme yapmamış, ikisini de birlikte gerçekleştirmeyi amaçlamıştır.

2) Devletçiliğin Kapitalizmden Farkı

Atatürk'ün Devletçiliği, bireysel girişimciliğe izin vermiştir, ama tekelleşmeye karşıdır. Atatürk'ün deyişiyle “kesin zorunluluk olmadıkça piyasalara karışılmaz”. “Bununla birlikte, hiçbir piyasa da başıboş değildir”. “Bizim izlediğimiz yol, görüldüğu gibi, liberalizmden başka bir sistemdir”. Dönemin İktisat Bakanı Celal Bayar'a göre de, özel girişime kalırsa, ülkenin kalkınması için, “En az iki yüz yıl daha bekleme dönemi geçirmemiz gerekecektir.” Kaldı ki az gelişmiş bir ülke için o dönemde liberalizmi uygulamak olanaksızdır. Çünkü toplumsal adaleti sağlama amacı güden bir yönetim anlayışında bu sistem, sınıflar arasında dengesizliği arttıracak ve bunlar arasında savaşımına yol açacaktı. Bu ise, milli birliğin zayıflamasına neden olabilirdi.

¹⁵ MEB, *Atatürkçülük, Atatürkçü Düşünce Sistemi*, 3 Kitap, İstanbul 2001, s. 47

Atatürk, ekonomik alanda devletin düzenleyici ve belirleyici olmaması gerektiği inancındadır. Kapitalizm ise, müdahaleyi kabul etmez. Plan yanlısı olmayıp, serbest piyasa yanlısıdır.

Atatürkçü düşüncede devletçilik, katı bir anlayış değildir. İnkılâpçılık anlayışının gereği olarak şartların ve zorunlulukların değişmesi bu politikada da değişikliklerin yapılabilmesi kuralını getirmiştir. Bunu I. Beş Yıllık Sanayi Planını uygulamak üzere Atatürk döneminde yapılan Sümerbank Kanununda da görmemiz mümkündür. Bu yasada kurulacak fabrikaların, ileride halka satılacağı yer almaktadır. Yani ekonomik gelişme sağlandığında, devletin, devletçiliğin dar anlamından uzaklaşıp, genel anlamındaki yalnızca eğitim, kültür, sağlık gibi konulardaki düzenleyiciliğine yönelmesi öngörülmüştür.

Atatürkçü Devletçilik, gelişmekte olan ülkeler için önemini hâlâ korumaktadır. Türkiye’de uygulanan modelin, az gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmek yolunda geçerli bir model olduğunu, Fransız bilim adamı Prof. Magrice Duverger şöyle dile getirmektedir. *“Az gelişmiş ülkelerin Moskova ve Pekin etkisinde kalmamış olanları için doğrudan doğruya ve dolaylı biçimde Kemalist sistem, çok güçlü sonuçlar uyandırmıştır. Kemalizm, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa rejimlerinde bulunmayan nitelikleri ile Marksizm’in gerçekten alternatifidir. Marksizm uygulamasına girmek istemeyen ülkeler, Batı demokrasisi karşısında saptadıkları yetersizliklere çözüm getiren Kemalist modeli tercih edebilirler.”*¹⁶

f – Devletçilik İlkesinin Önemi ve Sonuçları

Devletçilik, *Atatürkçülüğün devlet, ülke, ulus olanaklarının kullanımında, işletilmesinde, kalkınmada, gelişmede çağdaşlaşmada devletin ekonomik işlevine yön veren ilkesidir.* Tüm toplumların ve özellikle Türk toplumunun geleneğinde, anlayışında, kültüründe beklentiler *devlete* yöneliktir. Bunun böyle olması da doğaldır. Devletin ortaya çıkışının, devlet olmanın, devlet olarak yaşamanın nedeni ve gereği de budur. Kişilerin bir ulusun bireyleri olarak yaşadıkları ülkeye, topluma karşı görevleri vardır; ama kişileri, bireyleri yönlendirmek, ulusun olanaklarını, ülkenin varlıklarını ulus yararına, halk yararına kullanmak, geliştirmek, kalkınmayı gerçekleştirmek, ulusu tüm bireyleri ile mutlu kılmak, ülkeyi bayındırlaştırmak, gönendirmek devletin birinci görevidir. Ülke

¹⁶ Eroğlu, *a.g.e*, s. 317

içinde olduğu gibi ülke dışında da başka devletlere karşı ulusu bağımsız, güçlü, çağdaş kılmak, ezilmekten, sömürülmekten, bağımlılıktan kurtarmak devletin birinci yükümlülüğüdür.¹⁷

Türkiye'nin Atatürk döneminde uyguladığı devletçilik anlayışı; demokrasinin geliştirilmesinde, devlet ile vatandaş arasındaki bağların güçlendirilmesinde, sosyal adaletin sağlanmasında, coğrafi dengesizliklerin giderilmesinde, bağımsızlıkçı bir ekonominin ve kalkınmanın gerçekleştirilmesinde en temel öge olmuştur. Atatürkçü devletçilik anlayışı, yalnız Türkiye değil, çoğu az gelişmiş ülkelerin de temel başvuru kaynağı olmuştur. Ayrıca devletçilik, Türk tarihinde ilk kez sanayileşme ve sanayileşmenin getirdiği diğer kazanımların oluşmasını sağlamıştır.

Devletçilik somut olarak kalkınmayı başlatmış ve ekonomik alanda uygulanan planlı ve dikkatli programlarla sonuçlarını vermiştir. 1930'ların sonuna gelindiğinde dünyanın savaşa gittiği bir dönemde Türkiye'nin kalkınma hızı, dışa yapılan ihracat, sanayileşme, ulusal gelir, parasının değeri, bayındırlık, sağlık, kamusal hakların genişletilmesi vb. alanlarda önemli başarılar elde edilmiştir. Bunları destekleyen devletçilik anlayışı ayrıca bağımsız ekonomik gelişmeyi pekiştirici olmuştur.¹⁸

KAYNAKÇA

- DİNÇ, Sait, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*, Nobel Kitabevi, Adana, 2004
EROĞLU, Hamza, *Atatürk ve Devletçilik*, Ankara 1981
EROĞLU, Hamza, "Atatürk ve Devletçilik", *Atatürkçülük*, G.K.B.Y., Ankara 1983
İNAN, A. Afet, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı*, Ankara 1978
KOCATÜRK, Utkan, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Ankara 1999
MEB, *Atatürkçülük, Atatürkçü Düşünce Sistemi*, 3 Kitap, İstanbul 2001
MUMCU, Ahmet, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II*, Eskişehir 1997
YÖK(Komisyon), *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II*, Ankara 1986

¹⁷ Kili, *a.g.e.*, s. 261

¹⁸ Dinç, *a.g.e.*, s. 297 - 298